

DEN POLITISKE PRIS

AF FRITZ BAUER

LOVEN om Prisaftaler m. v. af 18. Maj 1937 bestemmer, at Aftaler eller Bestemmelser om Pris-, Produktions-, Omsætnings- eller Transportforhold er forbudt, for saa vidt de paagældende Aftaler eller Bestemmelser medfører eller kan antages at medføre urimelige Priser. Da Loven ikke blot angaar Kartel-aftaler, men bevidst og udtrykkeligt ogsaa »Bestemmelser«, og da under Nutidens monopolistiske Konkurrence de fleste Priser er »bestemt«, normerer Loven de fleste af Hjemmemarkedets Priser.

Tilsvarende Love findes i mange Lande. I Tysklands »Verordnung gegen Missbrauch wirtschaftlicher Machtstellungen« af 2. November 1923 hedder det: »Die Gesamtwirtschaft oder das Gemeinwohl ist .. als gefährdet anzusehen, wenn in volkswirtschaftlich nicht gerechtfertigter Weise .. die Preise gesteigert oder hochgehalten .. werden«. Norges Lov af 30. Juni 1932 om »kontroll med konkurranseinskrenkninger og om prismisbruk« taler om »urimelig høi eller lav pris«.

Hermed er den »rimelige Pris« sat under Debat. Men helt bortset fra Begrebets ikke tilfældige Forankring i den statslige Lovgivning er justum-pretium-Problemer aktuelle. Verdenskrigen satte et afgørende Skel i Økonomien. Efter Krigen blev Kapitalismens fortrinsvis naturalistiske Tilværelse mere og mere gennemsyret af normative Idéer, som genspejles i Staternes voksende Krav om Politikens Primat overfor Økonomien, hvorved det er ligegyldigt, om en Stat bestemmer sig til Interventionismen af Nødvendighed eller af Overbevisning. Den senkapitalistiske Økonomis normative Element forlanger en egen Pristeori, hvor justum-pretium-Begrebet nødvendigt kommer til Ære.

»I Prislæren«, skriver Birck i »Den økonomiske Virksomhed«, »spørger vi om Attraaens Styrke og om, hvor stor Sjældenheden er, ikke om Moral eller offentlig Velfærd«. Denne Udtalelse sva-

rer til communis opinio. Naar Talen bliver om en justum pretium, gaar de fleste Nationaløkonomer og Jurister med et overlegent Smil over til Dagsordenen. Dagsordenen er den »økonomisk« determinerede Pris, hvorved den økonomisk bestemte Pris bliver sat i Modsætning til den meta-økonomisk bestemte Pris, der kort og godt bliver forvist til Metafysikken¹).

Schmoller sagde en Gang, at intet Søm bliver slaaet i Væggen uden Etik. Han har Ret. Der eksisterer intet moralsk Vakuum, og heller ikke Prislæren staar udenfor Moralen. Begrebet »justum pretium« er arveligt belastet fra Kirkefædrenes og Scholastikernes Tid og vildleder hyppigt ved først og fremmest at fremkalde Forestillinger, som knytter Begrebet til religiøse eller i alt Fald etiske Vurderinger. Prislæren bliver derfor sat i Forbindelse med religiøst eller ikke religiøst begrundede etiske Opfattelser, hvis Almengyldighed i vore Dage med Rette betvivles. Men de religiøse Forestillingers Tilbagetræden betød ikke, at der fremkom et tomt Rum. Rummet er blot blevet udfyldt af verdslige Forestillinger, som bedst kan indrangeres under Begrebet Politik. Her har den politiske Pris sin Plads. Dermed forstaas den Pris, der er i Overensstemmelse med en Stats Politik. Begrebet er derfor ikke knyttet til en Religion eller til en Slags »praktische Vernunft«, og heller ikke til den ene eller andens private politiske Anskuelser, men, som det passer for en politisk og national Økonomi, til de enkelte Landes samlede Lovgivning, der er Udtryk for Statspolitikens Hensigter. Prisen bestemmes først og fremmest efter de enkelte Landes juridiske Love og kun for saa vidt efter økonomiske Love, som Statens Love tillader det.

Vejen fra Scholastikernes justum pretium til denne politiske Pris synes længere end den i Virkeligheden er. Ganske vist har Scholastikerne syslet med en teonom Pris. Men ved Siden af disse hverken teoretisk eller praktisk betydningsfulde Forsøg findes den gamle aristoteliske Arv: pretium legitimum. De aristoteliske Retfærdighedsforestillinger er fortrinsvis rent formelle og identiske med Lovlydighed. Denne Identificering af Retfærdigheden og Statens gennem Tiderne vekslende Love blev overtaget af Scholastikerne, saa den retfærdige Pris i sin Egenskab af pretium legitimum blev den af Staten fastsatte eller sanktionerede Takstpris eller den indenfor Statens Love dannede Pris.

Prispolitikens Prærogativ overfor Prislæren fører til, at Pris-

¹) Jfr. Sombart, »Die drei Nationalökonomie«, S. 259.

læren mister sin internationale Gyldighed²⁾). Det er den nødvendige Konsekvens af den politiske Liberalismes Devaluering, som praktisk findes i Økonomiens Udvikling og teoretisk først i Marxismens Ideologilære og senere i Arbejder som Myrdals »Vetenskap och politik i nationalekonomien«. Denne Opfattelse strider mod den vidt udbredte Lære, at Prisen i sig selv er et politisk neutralt Instrument, og at dens Funktioner og Love altid er de samme. Det er først og fremmest Cassels Prislære, der her er Tale om. Cassel lader som bekendt sine Prisprincipper gælde baade i en liberal Bytteøkonomi og i et socialistisk Byttesamfund. Hans Opfattelse deles af socialistiske Kredse³⁾.

Men Opgaven, Cassel anviser Prisen, nemlig at bringe Udbud og Efterspørgsel i Overensstemmelse med hinanden, at indskrænke Konsumtionen o. l., er kun en af de mulige Opgaver, Priserne kan faa tildelt. Der er ingen Grund til at tildele Prisens Rationeringsopgave en teoretisk Særstilling. Rationering er en ideal Opgave ved Siden af andre som f. Eks. en maksimal Behovstilfredsstillelse, en maksimal Kapacitetsudnyttelse, en maksimal Beskæftigelsestilstand, en Omlægning af Produktion og Konsumtion, en Udjævning af ulige Indtægtsforhold, standsmæssige Indtægter, Eksportens Fremme, Købekraftens Forandring eller Opretholdelse o. s. v. En logisk Gennemførelse af hvert af disse Maal har andre Priser til Følge, hvad f. Eks. Lauri af Heurlins Fremstilling »Priset som regulator för behovstillfredsställelsen«⁴⁾ teoretisk konsekvent har klargjort.

Selv Rationeringsprincippet tillader forskellig politisk Maalestok. Der kan rationeres efter Købekraften eller efter Behovenes Styrke. Skal der ikke sælges til den højst bydende, men til den mest trængende, saa maa, saa længe Pengenes Grænsenytte er forskellig, og Behovenes Styrke derfor ikke kan maales i Købekraften, Jevons' »law of indifference« opgives, og Priserne maa

²⁾ Man er f. Eks. i Tyskland i Færd med at danne en nationalsocialistisk Pristeori. Jfr. Abel, »Der Preis in der landwirtschaftlichen Marktordnung« (Jahrb. f. Nat. u. Statistik 1937), Hug, »Zur Lehre von dem volkswirtschaftlich richtigen Preis« (Finanzarchiv 1938), Peter, »Studien über den gerechten Preis« (Finanzarchiv 1938), Rittig, »Der soziale Preis« (Jena 1935), Schachtschabel, »Gebundener Preis—Gerechter Preis« (Finanzarchiv 1938).

³⁾ Jfr. Heimann, »Sozialistische Wirtschafts- und Arbeitsordnung« (Potsdam 1932), Karleby, »Socialismen inför verkligheten«, Lindberg, »Nutidens Økonomi og Fremtidens«.

⁴⁾ »Socialpolitik och planekonomi«, Helsingfors 1937.

differentieres⁵⁾). Derimod tillader et socialistisk Samfund med udlignede Indkomst- og Formueforhold Anvendelse af Jevons' law of indifference.

Ingen Pris dannes eller sættes uden Politik. Det gælder ikke blot for »the end of laissez-faire«, men ogsaa for en laissez-faire-Økonomi. Prisdannelsen svarer altid til en politisk Ideologi. Det kan ingeniende siges, at — som f. Eks. Mises i »Grundprobleme der Nationalökonomie« bliver ved at fremhæve — laissez-faire-Princippet er upolitisk. Statens Ikke-Indblanding i økonomiske Forhold, som tillader Økonomiens Autonomi, er i ikke mindre Grad Politik end f. Eks. de totalitære Staters totale Prisindgreb. De Priser, som bygger paa Liberalismens laissez-faire-Princip, danner blot et Specialtilfælde af en politisk Pris.

Statens Ikke-Indblanding garanterer ikke, at Priserne bliver økonomisk determineret. Statsmagten bliver erstattet af de private Virksomheders større eller mindre Magtstillinger. Disse beror paa Monopoler eller et eller andet monopolistisk Moment, der fører til, at ikke Statsmagten, men Sælgerne driver Prispolitik og fastsætter Priser mere eller mindre vilkaarligt i Stedet for, at de er nødt til at tage Prisen som noget givet. De ikke statsligt paa-virkede Priser svarer til en Økonomi mellem Monopol og Konkurrence, Oligopolernes og den monopolistiske Konkurrences Prissættelse. De er karakteriseret ved, at de i al Almindelighed unddrager sig en teoretisk eller praktisk Beregnelighed.

Justum-pretium-Problemer er derfor uden teoretisk eller praktisk Betydning, saalænge det gælder laissez-faire-Principets økonomiske Næveret, men bliver centrale indenfor en Økonomi, der rettes mod et eller andet Maal.

Men Frikonkurrence-Princippet er ikke identisk med laissez-faire-Princippet. Alle planøkonomiske Spørgsmaal bliver uklare,

⁵⁾ Jfr. J. M. Clark, »Overhead Costs« S. 2: »... our economics may be said to be artificial, in that it is often tempted to regard customs and conventions as laws of nature. One custom of this sort is the custom of selling goods to all customers at the same price«. Endvidere Sombart, »Der moderne Kapitalismus« (2. Opl.) II,1 S. 200: »Persönlich war die Preisbildung ehemals auch insofern gewesen, als die Preise verschieden festgesetzt wurden, je nach den Personen, mit denen man den Vertrag abschloss. Es war gleichsam immer eine persönliche Angelegenheit gewesen, eine Ware an jemand zu verkaufen, und der Verkäufer sah sich den Käufer sehr genau an, ehe er einen bestimmten Preis forderte. Es wäre einem Händler alten Stils gar nicht in den Sinn gekommen, von einem reichen und von einem armen Käufer etwa denselben Preis zu verlangen«.

saalænge man ikke med den størst mulige Tydelighed skelner mellem den politiske og økonomiske Liberalisme. Den politiske Liberalisme er ensbetydende med laissez-faire-Principet, den økonomiske med Frikonkurrencen. Den politiske Liberalismes Pristfastsættelse beror som Følge af Statens økonomiske Neutralitet, Passivitet og — for at benytte et fascistisk Yndlingsudtryk — Agnosticisme paa Stræben efter Profit som en Slags struggle for life-Princip. Derimod er den økonomiske Liberalismes Prisdannelse ingen »naturlig« Tilstand, men en normativ Orden og en Opgave, der kræver Statens Intervention.

Uden Tvivl var den økonomiske Liberalisme historisk knyttet til laissez-faire-Standpunktet. Begge staar i Frihedens Tegn. Der findes hos Adam Smith nogle Bemærkninger, som viser, at han ikke fuldstændigt har overset den statslige Retsordens Betydning, men disse Bemærkninger træder i Baggrunden. Først og fremmest er Klassikernes Holdning præget af deres Forkastelse af Lavsvæsenet og af Merkantilismens Statsindgreb. Denne Opposition var for saa vidt historisk begrundet og endvidere baseret paa en Overvurdering af Harmonien, som en statsfri Økonomi skulde kunne fremvise. Denne Opfattelse var imidlertid teoretisk forkert, hvad der først blev fastslaaet af Marx, som blandt andet paapegede de monopolistiske Tendenser, en statsfri Økonomi nødvendigvis maatte udfolde. Og den historiske Udvikling lader ingen Tvivl tilbage om, at en statsfri Økonomi og Frikonkurrence ikke kan identificeres. Den politiske Liberalisme er et System af Frihedsrettigheder som Foreningsfrihed og Kontraktfrihed, som bliver givet i egen Interesse. Den økonomiske Liberalisme betyder et System af fri Konkurrence, som i sig selv har en selvstændig Værdi. Overfor det er Frihedsrettighederne blot underordnede, mere eller mindre formaalstjenlige Midler. Deres teleologiske og teknologiske Værdi er afhængig af de til enhver Tid herskende Forhold.

De angelsaksiske Stater, især De Forenede Stater, har set det meget tydeligt. De Forenede Staters Retspleje har konsekvent fastholdt, at den amerikanske Grundlovs Bekendelse til Næringsfriheden betød en Afgørelse til Gavn for den økonomiske og ikke for den politiske Liberalisme, saaledes at de liberale Frihedsrettigheder blot gjaldt indenfor Frikonkurrencens Rammer. Monopoler og Oligopoler, der aldrig strider mod laissez-faire-Principet, men altid mod Konkurrence-Principet, blev derfor forbudt. Derimod

herskede i Europa en forbavsende Uklarhed, som atter og atter forvekslede Konkurrence med lad-staa-til-Principer⁶⁾).

En realistisk Betragtning kan ikke overse den Kendsgerning, at en fri Konkurrence historisk kun kan fremtræde i organiseret Form. Det sociale Fænomen, som kommer Frikonkurrencen nærmest, er Børsen, først og fremmest Fondsbørsen, dernæst Varebørsen. Saa følger en-gros-Auktionen. Vigtigt er, at Frikonkurrencen ogsaa i Teorien behøver en Organisation. Hverken Grænsenyttelæren eller en ren Teori for Konkurrenceprisernes Dannelse kan forklare Prisdannelsens reale Proces uden at benytte Billeder af en organiseret Prisdannelse. Walras' Hypotese benytter Auktionsens Prisdannelse⁷⁾. Edgeworth arbejder med »recontracts«, som stammer fra Børsens Verden⁸⁾. Man kan med Kaldor⁹⁾ kalde Edgeworths Teori for »slightly obscure« og Walras' Teori for »slightly ridiculous«, men man kan ikke komme udenom, at man ved at ville forklare Frikonkurrencens Prisdannelse er nødt til at benytte Billeder ikke blot af det abstrakte Begreb »Marked«, men af et normeret og organiseret Marked.

Søger en liberal Prislære at komme udenom Nødvendigheden af organisatoriske Foranstaltninger, maa der vise sig et logisk Spring. Cassels Prislære belyser det paa en karakteristisk Maade. Hans Priser bliver ganske vist »sat«, »valgt« og »beregnet« og har en »Opgave«, Ord, der ellers kun findes i en Planøkonoms Glose-

⁶⁾ Især i Tyskland, Kartellernes Land, viste Teori og Praksis denne Mangel paa Klarhed. Det varede, indtil de totalitære Staters Angreb mod »Liberalismen« tvang til Eftertanke. Siden finder vi en Del Litteratur, som fremhæver den økonomiske Liberalismes konstruktive og normative Elementer. Banebrydende var Boehm, »Wettbewerb und Monopolkampf« (Berlin 1933), i hvis Køl vand følger »Ordnung der Wirtschaft«, Schriftenreihe herausgegeben von F. Boehm, W. Eucken, H. Grossmann-Doerth, Stuttgart-Berlin, f. Eks. Boehm, »Die Ordnung der Wirtschaft als geschichtliche Aufgabe und rechtsschöpferische Leistung«, Miksch, »Wettbewerb als Aufgabe«.

⁷⁾ »Eléments d'Economie Politique Pure« (1874) S. 127. »Les prix peuvent être criés au hasard. Pour mieux dire, ils ne peuvent être criés qu'au hasard. Il s'agit de fonder sur le fait de cette détermination sans calcul une methode de résolution par tâtonnement des équations d'égalité de l'offre et de la demande totale«.

⁸⁾ »Papers Relating to Political Economy« (1925) II S. 311: »It is supposed, that agreements are renewed or varied many times. A final settlement is not reached until the market has hit upon a set of agreements, which cannot be varied with advantage to all the recontracting parties«.

⁹⁾ »A Classificatory Note on the Determinateness of Equilibrium«, Review of Economic Studies 1933/34.

bog. Men hvem stiller »Opgaven« og kontrollerer »Opgavens« Opfyldelse? Ligegyldigt hvilken Opgave Priserne faar tildelt, maa der opstaa Spørgsmaalet om, hvem der driver Prispolitik ved at sætte eller rette Priser eller øve Indflydelse paa Prisdannelsens Faktorer. Cassel tager slet intet Hensyn til dette Spørgsmaal. For ham gælder laissez-faire-Princippet, og ved Hjælp af en Fiktion slaar han Bro over den Afstand, der ligger mellem en laissez-faire Økonomi og hans normative Prissystem. Det er »Bytteøkonomien«, der »fastsætter« Priserne; det er »Bytteøkonomien«, som »maaler Behovene«, o. s. v. Men hvem repræsenterer »Bytteøkonomien«? Cassel ser Bytteøkonomien antropomorf og som en Slags juridisk Person, hvad vi ellers kun finder i Romantikernes organiske Statsopfattelse. Men en juridisk Person behøver handlende Organer.

Afgørende er Erkendelsen af, at Frikonkurrencen er en kunstig økonomisk Forfatning, hvis Forudsætninger maa skabes og garanteres. Den er ligesom Merkantilismen, Socialismen o. s. v. en Samling af statslige Foranstaltninger, en Planøkonomi sui generis, der ikke kan opstaa, saalænge der ikke finder Statsindgreb Sted. En liberal Statsinterventionisme er derfor ingen *contradictio in adjecto*.

Det betyder, at den ideale Konkurrencepris maa indrangeres under den statsligt paavirkede politiske Pris. Ved Siden af en liberal Prispolitik findes en Statsinterventionisme, der sætter sig sociale, produktionspolitiske o. l. Maal. Grænserne kan være flydende, men som et almindeligt Inddelingsprincip kan Begrebet: liberal eller ikke-liberal Interventionisme opretholdes.

Forestillingen om en liberalt orienteret Planøkonomi findes allerede hos Katedersocialisterne¹⁰⁾. Den præger ogsaa Teorien om den saakaldte bundne Prisdannelse. Saaledes skelner Mises i sin Artikel om »Preistaxen« i »Handwörterbuch der Staatswissenschaften« mellem »Ordnungstaxen«, som gengiver Konkurrenceprisen, og »ægte Takster«, som afviger fra Konkurrenceprisen. I hans Kølvan følger Vleugels' »Theorie der gebundenen Preis-

¹⁰⁾ Schäffle »Bau und Leben des sozialen Körpers« (Tübingen 1880) III, 353 siger, »dass für eine unbestimmbare Zukunft wahrhaft volkswirtschaftliche Bestimmung der Äquivalente des Zwischenstoffwechsels in einer Weise denkbar ist, welche die Triebfedern individueller Wirtschaftlichkeit erhält, die individuelle Freiheit der Bedarfsbestimmung und Berufswahl achtet, überhaupt alle Lichtseiten der liberalen Volkswirtschaft konserviert, den Taxprozess nach Analogie der Marktpreisbestimmung ausbildet, Nachfrage und Angebot harmonisiert und durch das alles den sozialen Stoffwechselprozess rationell lenkbar macht«.

bildung« (i »Die Wirtschaftstheorie der Gegenwart«, Bd. II. — Wien 1932). I Barones »Ministry of Production«¹¹⁾ møder vi »the same two fundamental conditions which characterize free competition . . . We refer, of course, to the conditions of minimum cost of production and the equalization of price to cost of production«.

Den første Opgave, en politisk Prislære stiller til en politisk Økonomi, er at klarlægge de enkelte Landes økonomiske Afgørelser, den Vilje, der ytrer sig i Staternes Politik. Denne Opgave ligner den juridiske og omfatter en Fortolkning af de økonomisk bestemmende Normer, som findes i Grundloven, Love, Anordninger og deres parlamentariske Motiver. Bag dem staar Partier, hvis politisk-økonomiske Programmer kan vejlede Fortolkningen. Som Eksempel kan nævnes, at amerikansk Retspraksis og økonomisk Teori i Mindsteprissystemer ser en grundlovsstridig »restraint of trade«, medens f. Eks. Bang-Jensen i sin Bog om »Mindstepris og Undersalg« med en kort Haandbevægelse fejrer Frikonkurrencen til Side som en »begrebsjuridisk Konstruktion« uden saa meget som at undersøge, om Grundlovens eller andre Loves Bestemmelser om Næringsfriheden sigtede til laissez-faire-Principet eller Frikonkurrencen. Det er med Bang-Jensens egne Ord Politikens Sag at bestemme, hvorledes Forholdene bør og skal være. Men hvad nytter det, naar Samfundsvidenskab og Jura ikke tager Politikens Bestemmelser til Efterretning? Det er i sin Orden, saalænge det gælder en bevidst og aaben Kritik mod Statens Bestemmelser. Men naar Samfundsvidenskaben optræder, som om Staten ikke har truffet nogen som helst Bestemmelse, saa har vi allerede igen den efter Sigende bandlyste private Politik indenfor Nationaløkonomien.

Dernæst gælder det, generelt eller i et Specialtilfælde at finde de Midler, som er egnede til at virkeliggøre Statspolitikens Formaal. Her er Tale om den Teknologi, som J. St. Mill betegnede som »art« i Modsætning til »science«¹²⁾. Prislæren bliver den ene eller anden justum pretiums Teknologi.

Fortolkningen af de enkelte Loves Mening og deres Harmonisering volder ikke faa Vanskeligheder. Nutidens Interventionisme bestaar af en umaadelig Masse social-, finans- og produktionspoli-

¹¹⁾ von Hayek, »Collectivist Economic Planning«, London 1935, S. 289.

¹²⁾ »Essay on Pol. Econ.« S. 214: »Science is a collection of truths, art a body of rules or directions for conduct. The language of science is 'this is or this is not, this does or does not happen'. The language of art is 'do this, avoid that'«.

tiske Foranstaltninger, som i Lighed med Merkantilismens mangler en streng Systematik. Der maa altid tages Hensyn til hele Statspolitiken.

Pigou begynder i »The Economics of Welfare« sin Fremstilling af »State Regulation of Prices« med at fremhæve, at Staten altid har to Indgrebsmuligheder. Enten kan Staten til Gavn for Konsumenterne fastslaa Maksimalpriser. Eller ogsaa kan Staten tillade Producenterne, »to charge such prices as the market would bear«, og saa dernæst til Gavn for Samfundet beskatte deres Indtægter. I Virkeligheden findes ofte baade en Skatte- og en Prislovgivning. Spørgsmaalet er, om Skattepolitiken eller Prispolitiken har Forkørselsret.

Et norsk Lovforslag af 14. Januar 1938 tager Sigte paa Opretelse af Krisereservefonds o. l. Samtidig har Norge en Priskontrol. Lovforslaget sætter sig bevidst konjunkturpolitiske Maal. Konjunktur- og Prispolitiken maa da nødvendigt harmoniseres. Foretrækker Staten høje Krisefonds for lave Priser? Indskrænker derfor Konjunkturpolitiken Trustlovens Virkefelt? I Lovforslaget finder vi følgende Bemærkning: »Konjunkturførtjenestene er i utpreget grad resultatet af faktorer som bedriftene hverken er herre over eller har æren eller ansvaret for. Samtidig ligger forholdene ofte slik, at konjunkturførtjenestene heller ikke rammes gennem den almindelige priskontrol«. Denne Bemærkning tillader den Slutning, at den forebyggende Krisepolitik ikke udelukker Prisindgreb. Men hermed er naturligvis Problemet: den konjunkturpolitisk rimelige Pris ikke udtømt.

Dette Eksempel kan suppleres med mange andre. Et harmoniserende Udvalg af de forskellige Ministerier er egnet til at mildne de med en Ressortpartikularisme forbundne Modsigelser mellem de enkelte økonomiske Afgørelser. Men endog i de totalitære Staters Økonomi mangler en fuldstændig Harmoni. Det righoldige og ofte selvmodsigende Katalog af Statens økonomiske Formaal kræver den politiske Økonomis Hjælp.

Fortolkningens Vanskeligheder kan paavises ved Prisaftaleloven, som har sit Tyngdepunkt i § 9, der forlanger »rimelige« Priser. Det er indlysende, at alle Forsøg, som gaar ud paa i selve Økonomien at finde en Maalestok for Prisernes Rimelighed eller Urimelighed maa slaa fejl. I det ideelle Tilfælde, hvor der foreligger et absolut Monopol, eksisterer der blot meta-økonomiske Indsigelser mod det Cournotske Monopolpunkt. Set fra et økonomisk Standpunkt kan man alene bebrejde Monopolerne, at de efter

al Erfaring ikke kender deres virkelige Magtstilling og derfor undlader at fastsætte den Cournotske Pris og ofte udelukkende lægger Produktionsomkostningerne til Grund for deres Kalkulation. Det er Staten, som maa bestemme, hvilken Politik Priserne skal rime med.

Men hvilken politisk Opfattelse staar bag Prisaftaleloven? Siger Loven til den ideale Konkurrencepris eller ikke?¹³⁾ Lovens Tekst er ikke klar. Ord som »fri Erhvervsudøvelse« tyder paa liberale Formaal, Ord som »samfundsmæssigt« paa kollektive. Den lille paahængte Sætning, at Udnyttelsen af Vareknaphed e. l. hvorved Loven tænker paa Valutalovgivning, altsaa paa en Vareknaphed, der ikke stammer fra monopolistiske Foranstaltninger, er forbudt, er typisk antiliberal. F. Eks. efter Cassels liberale Prisindeal maa en Vareknaphed ikke blot berettige, men ligefrem forpligte til at tage højere Priser. Man kommer muligvis Sandheden nærmest ved at sige, at Lovgiveren enten ikke vilde eller ikke kunde afgøre Omfanget og Retningen af Statens Interventionisme. Prisaftaleloven er for saa vidt en typisk Overgangslov, som svarer til de sociale Klassers Ligevægt. Mangelen paa en klar Afgørelse skjules ved, at Lovgiveren benytter en i og for sig intetsigende Generalklausul: Prisens Rimelighed. Det er ikke den Mangel paa Oversigt over Dagliglivets mangfoldige Fænomener, som fører til de administrative Myndigheders Ret til et »frit Skøn«, men en Brist hos den politiske Vilje, som foranlediger et rent formelt Kompromis. Den af Lovgiveren udsatte Afgørelse maa da træffes af Priskontrolraadet og Domstolene. Men hvorledes skal de fortolke et Begreb, som henviser til selve Politiken, naar dens mest karakteristiske Træk er en Svingen mellem forskellige økonomiske Formaal? Det hele er Symbol paa den Overgangsøkonomi, som følger »the end of laissez-faire«. Lovgiverens Usikkerhed understreges og Lovens vanskelige Anvendelighed skærpes ved, at Loven stiller Priskontrolraadet under Domstolenes Kontrol. Denne Ordning blev — betegnende nok — begrundet med den stats-

¹³⁾ I Rigsdagstidende finder vi to Udtalelser. Hassing-Jørgensen bemærkede, at en rimelig Pris fremkommer, naar man til en Vares Indkøbspris lægger de faktiske Omkostninger og en traditionel Fortjeneste. Iøvrigt beskæftigede han sig med Spørgsmaalet, om Indkøbsprisen skulde gælde eller hellere Genindkøbsprisen. Prieme indskrænkede sig til at sige: »Det er jo fristende at uddybe det Spørgsmaal, hvad man forstaar ved urimelige Priser, men selv om vi ikke har faaet Sommertid, er det jo alligevel Sommer, saa jeg skal ikke forlænge Debatten . . .«.

lige Opgaves Nyhed. Men denne Flugt ind i den politiske Liberalismes Retsstat — just hvor det gælder en Afsked med laissez-faire Principet! — misforstaar hele Problemstillingen, ja endogsaa Retsstatens fundamentale Principper. Denne Flugt overser den i Grundloven hjemlede »séparation des pouvoirs«. En Afgørelse om Prisernes Højde er ikke nogen Retsafgørelse, men en administrativ-politisk Afgørelse. Denne Afgørelse sorterer under den udøvende Magt og ikke under den dømmende. Spørgsmaalet, om det er i Strid med Grundloven at betro Domstolene at kontrollere den udøvende Magts (Priskontrolraadets) frie Skøn, skal ikke her afgøres¹⁴⁾. Her er blot Tale om de økonomiske Stridsspørgsmaal, som er knyttet til Lovens uklare Mening¹⁵⁾.

Statens Prispolitik har forskellige Indgrebsmuligheder. Staten kan fastsætte Mindste-, Maksimum- eller Fastpriser. Priserne kan være generelt bestemte. Men Staten kan ogsaa efter Kalkulationskartellernes Forbillede bestemme, at Prisen sættes individuelt forskelligt, men under Hensyntagen til statslige Kalkulationsforskrifter. Der kan bestemmes, hvad der maa og hvad der ikke maa indkalkuleres o. s. v. Men ved Siden af disse Takster og Kalkulationsforskrifter staar i Virkeligheden alle den økonomiske Politiks Foranstaltninger. Alle disse har en direkte eller indirekte Indflydelse paa Prisernes Dannelse, fordi de forandrer Tilbud eller Efterspørgsel. De gaar op i Generalnævneren: Prisdannelse. Det

¹⁴⁾ Andersen »Dansk Forvaltningsret« S. 426 svarer Nej uden Hensyntagen til Prisaftaleloven og uden yderligere Begrundelse.

¹⁵⁾ Den norske Trustlov kender ikke Domstolenes Kontrol. Meningen i den nuværende og endnu mere i den foreslaaede nye Lov er forholdsvist klar. Det er værd at bemærke Trustkommissionens Stilling til Begrebet: Urimelighed. I »Trustkontrollen« 1926, S. 39 hedder det: »En pristariff kan være urimelig selv om den er lavere enn den vilde bli under fri konkurranse, nemlig hvis konkurransereguleringerne har medført en nedsettelse av produksjonsomkostningerne, idet det i så fall vilde være urimelig, hvis fordelene ikke ogsaa skulde komme forbrukerne tilgode. Ennu mere må det da gjelde at en pristariff må anses urimelig, når den går ut på fastsettelse av høiere priser enn de som svarer til priserne under fri konkurranse. Konkurransereguleringer har jo sin berettigelse bare ut fra den tanke, at de leder til samfundsmessige fordele og spesielt til nedsettelse av priser og omkostninger. Bare hvor det foreligger rent eksepsjonelle omstendigheter vil en organisasjonsmessig prisfastsettelse utover konkurransepriserne være berettiget . . .«. Den norske Justisdepartements Lovafdeling fremhæver, »at utgangspunktet for bedømmelsen må være markedsprisen under fri og normal konkurranse, og at man derfor er enig med kontrollkontoret at en organisasjonsmessig fastsat pris som regel må anses urimelig, når den ligger over den pris, som sådan konkurranse vilde betinge«.

betyder, at Statens Prispolitik har et ubegrænset Antal Fremgangsmaader til Raadighed, men nødvendiggør paa den anden Side, at de harmoniseres¹⁶). Der kan henvises til Skatte-, Told-, Penge-, Socialpolitiken o. s. v. Hertil kommer psykologiske Midler, hvis Betydning ikke maa undervurderes. Reklamen kan fremkalde, forringe og forandre Efterspørgslen. Statens Propaganda kan opnaa de samme Resultater som et umiddelbart Prisindgreb eller som et Forsøg paa at regulere Udbud eller Efterspørgsel¹⁷).

Ogsaa Statens Prispolitik beror paa try and error-Princippet. For saa vidt bestaar ingen Forskel mellem en statsfri Prisdannelse og en normeret Prisfastsættelse. Baade i den praktiske Konkurrence- og den praktiske Monopoløkonomi sker Prisdannelsen eller Prisfastsættelsen »par tâtonnement« (Walras). En Ligevægt eksisterer hverken som Udgangspunkt eller som Endepunkt, i gunstigste Tilfælde kan man tale om, at Økonomien er paa Vej til en Ligevægt, men dette kan aldrig kontrolleres. Dette maa fremhæves, fordi Henvisningen til en statslig Prispolitik Famlen er en almindelig, men ikke afgørende Indvending mod en Prisnormering. Det er ogsaa i den videnskabelige Litteratur Sædvane at sammenligne en statslig Økonomis praktiske Vanskeligheder med en statsfri Økonomis ideale Skrivebordsteorier (eller omvendt), men kun Teori og Teori eller Praksis og Praksis kan sammenlignes. Og det er næppe forstaaeligt, hvorfor det skulde være mindre vanskeligt at styre f. Eks. et kapitalistisk Kartel end et statsligt Tvangskartel. Der er begge Steder omend ikke identiske Formaal saa dog overensstemmende Problemer, f. Eks. joint-supply-Problemet. Den økonomiske Dynamik tvinger ogsaa Staten til at vise en brutal Hensynsløshed f. Eks. overfor marginale og ekstramarginale Bedrifter.

Prispolitiken er nødt til at arbejde med juridiske Redskaber, som maa tilpasses de økonomiske Forhold. Antimonopolpolitikens hyppige Fiasko hænger sammen med, at den i al Almindelighed skærer alle Monopoler og monopolagtige Organisationer over een Kam. Men bortset fra, at Truster og Karteller er forskellige øko-

¹⁶) Jfr. Braun, »Theorie der staatlichen Wirtschaftspolitik«, Leipzig-Wien 1929.

¹⁷) Dietze, »Volkswirtschaftspolitik«, Mannheim - Berlin - Leipzig 1936, S. 15: »Das Wesentliche liegt in dem Ziel, die Menschen im Innersten zu erfassen und umzubilden. So sind auch für die werdende Wirtschaftsordnung der Ansatz und die Ergebnisse zur Erziehungsarbeit weit wichtiger als alle äussere Regelung der wirtschaftlichen Verhältnisse«.

nomiske Markedsformer, fordi Truster sædvanligvis er Monopoler og Karteller Oligopoler, kan deres juridiske Struktur ikke side-stilles. Den almindelige Skepticisme, som mener, at et Forbud mod de moderne Sammenslutninger er umuligt, og søger at bevise det ved at gøre opmærksom paa den amerikanske Antitrustlovgivnings Fiasko, beror væsentligt paa denne fejlagtige Ensretning. Karteller er Aftaler om en Indskrænkning i deres Medlemmers frie Erhvervsudøvelse. Disse Aftaler kan utvetydigt fastslaaes og derfor forbydes og straffes. Ogsaa Trusterne kan bero paa Aftaler, f. Eks. kan Virksomhed A forpagte Virksomhed B, men de behøver ikke at bero paa Aftaler og beror sædvanligvis ikke paa saadanne. Eventuelle Aftaler som Forpagtningskontrakter, Leveringskontrakter o. l. er ikke noget specielt for Truster. Derfor eksisterer der ikke juridisk brugelige Redskaber, som kan ramme Trusterne. Truster kan blot kontrolleres eller eksproprieres, men ikke tilintetgøres. Den amerikanske Antitrustlovgivning maatte derfor løbe ud i Sandet, medmindre man tog fat paa at socialisere eller — hvad der blot gradvis er forskelligt — at kontrollere Trusterne.

Dernæst er de enkelte Varers Markedsforhold afgørende. Prispolitikken maa indrettes efter, om der raader en Tendens til Monopol, om der er Oligopol eller monopolistisk Konkurrence eller om der tilnærmelsesvis findes Frikonkurrence eller en Tendens i denne Retning. Hver Markedsform kræver en egenartet Prispolitik. Hvor der raader monopolistiske Markedsforhold, maa et Forsøg paa at slaa Monopolet itu, mislykkes. Selvom det juridisk skulde lykkes, saa vilde der i det gunstigste Tilfælde opstaa oligopolistiske Forhold, som ikke betyder Frikonkurrence med dens ønskede Virkninger paa Prisen. Kartellerne kan i hvert Fald juridisk slaas itu. Men et generelt eller specielt Forbud mod Karteller har ikke ensartede Virkninger. Et Kartels Ophævelse kan føre til en Slags Frikonkurrence, som viser sig i en gensidig Priskamp. Og det er til en vis Grad sandsynligt, at Ophævelsen har disse Konsekvenser, fordi det i Almindelighed var en forudgaaende Priskamp, der førte til Kartelaftalen. Men et Kartel er et Duopol eller Oligopol, og det er ikke nødvendigt, at Kartellets Ophævelse har en cut-throat-competition til Følge. Er der stærke Monopol-tendenser, faar vi en Trust. Men uden Trustdannelse kan der opstaa den af Cournot behandlede Ligevægt indenfor et Oligopol eller lignende Former af en gensidig eller ensidig Vaabenstilstand (Stackelbergs »assymetriske Duopoler«), som praktisk set er stiltiende afsluttede gentlemen agreements, der angaar Prisen og

Produktionsmængden. Hvor der ikke bestaar Tendenser, som nærmer sig Frikonkurrencen, kan derfor en liberal Interventionisme ikke indskrænke sig til et blot og bart Forbud mod Karteller. Det maa suppleres eller erstattes f. Eks. af Maksimalpriser. Noget tilsvarende gælder f. Eks. ogsaa for en statslig Ophugning af marginale Bedrifter med en Rationalisering for Øje. Producenternes Formindskelse kan fremme monopolistiske eller oligopolistiske Tilbøjeligheder, saa at Priserne stiger. Men trods Producenternes Formindskelse kan — alt efter Markedets Forhold — Markedet blive mere »perfect«, f. Eks. hvis de tilbageblivende Bedrifter er nærboende, imens Markedets »imperfecte« Konkurrence før var begrundet i Transportomkostningernes Uensartethed. Endvidere kan Konkurrencen fremmes gennem de tilbageblivende Firmaers Kamp om de udskilte Grænsebedrifters gamle Kunder og deres sandsynligvis elastiske Efterspørgsel¹⁸⁾. Men fremmer Ophugningen en monopolistisk Konkurrence, saa kan Staten ikke komme udenom yderligere Prisforanstaltninger, f. Eks. Maksimalpriser.

Ligesom under den teoretiske Frikonkurrence har den enkelte Virksomhed under et Takstprissystem ingen Mulighed for at drive Prispolitik. Et Takstprissystem, om end det kan benyttes med ikke-liberale Maal for Øje, er sædvanligvis et radikalt Forsøg paa at gennemføre den Producenternes og Forhandlernes prispolitiske Passivitet, som er karakteristisk for Frikonkurrencen. Efterspørgselskurven bliver ved Tvang parallel med Mængdeaksen, før Kurven daler under Takstprisen. Den private Prispolitik's Umuliggørelse faar Producenterne til at drive Kvantitets- eller Kvalitetspolitik, hvad Staten ikke maa tabe af Syne. Kvaliteterne bliver forværret eller Virksomhederne flygter ind i ikke prisbundne Omraader. Denne Flugt kan forhindres ved Hjælp af et altomfattende System af Maksimalpriser, af Forbud mod nye Kapitalinvesteringer, af Kartellernes saakaldte »Sortenschutz«, hvorved det forbydes, at Kartellets Deltagere optager en Produktion af nye Varer o. l. Meget vanskeligere Opgaver stiller Faren for Kvalitetsforringelser. Denne Fare er ikke specifik knyttet til en statslig Prispolitik, men ligeledes til alle socialpolitiske Foranstaltninger og bun-

¹⁸⁾ J. Robinson, »The Economics of Imperfect Competition«, S. 75. »The faithful customer of the condemned firms, once dislodged from their adherence to them, may be presumed to choose with greater nicety between the remained firms, so that each of the remaining firms will have added to their market a fringe of customers whose demand for their particular output is more elastic than the demand of their old customers«.

der i Nutidens tekniske Kendskab, psykologiske Indflydelsesmuligheder (Reklame) o. s. v., Forhold, som først nu bliver Genstand for teoretiske Undersøgelser og statslige og private Modforanstaltninger¹⁹⁾. For at imødegaa Udbudets Indskrænkning maa Statens Prispolitik tage Hensyn til de Produktionslove, som bestemmer de enkelte Foretagenders Pris. Arbejder et Foretagende med konstante eller dalende Omkostninger, bestemmes Prisen efter Gennemsnitsomkostningerne. Arbejder en Virksomhed med stigende Omkostninger, bestemmes Prisen efter Marginalprisen og Branchens Pris efter Grænsebedriftens Marginalpris. Denne Regel opretholder Differentialrenter indenfor Branchen og ogsaa, forsaavidt der arbejdes med stigende Omkostninger, indenfor det enkelte Foretagende, nemlig de intramarginale Produktheders Differentialrenter. Denne Regel udelukker derimod Monopolrenter. En saaledes bestemt Takstpris er for et med konstante eller dalende Omkostninger arbejdende Monopol identisk med Skæringspunktet mellem Gennemsnitsomkostnings- og Efterspørgselskurven. Det vilde ikke betale sig for Monopolisten, at formindske det Udbud, som er knyttet til denne Takstpris, fordi Gennemsnitsomkostningerne i Tilfælde af en Reduktion af Udbudet vilde stige. Arbejder Monopolet med stigende Omkostninger, maa Takstprisen svare til Skæringspunktet mellem Grænseomkostnings- og Efterspørgselskurven. Bestemmes Takstprisen efter Gennemsnitsomkostningerne i Stedet for Grænseomkostningerne, maa Staten tillige foreskrive Udbudets Størrelse og Kvalitet. Det maa bemærkes, at denne Prispolitik sigter paa en Ligevægt paa kort Sigt. Paa længere Sigt kan en anden Prispolitik være fornøden.

Forskellen mellem de enkelte Virksomheders Omkostninger spiller en betydende Rolle for enhver Prispolitik.

a) Branchens Elasticitet er afhængig af Forskellen paa Omkostningerne. Hvis Forskellen indenfor en Branche er lille, hvis altsaa de enkelte Firmaers Omkostninger er forholdsvis ensartede, staar alle Producenter nær ved Grænseproducenten. I dette Tilfælde er Totaludbudet mere elastisk end indenfor en Branche, som viser stor Forskel mellem Bedrifternes Omkostninger. Den større Elasticitet har til Følge, at en Prisnedsættelse — i hvert Fald in the short run — indskrænker Udbudet.

¹⁹⁾ Jfr. »The Ultimate Consumer«, The Annals of the American Academy, Maj 1934; Zeuthen, »Nogle økonomiske og sociale Udviklingstendenser og deres politiske Konsekvenser«, Statsøkonomisk Tidsskrift 1938.

b) Forskellighederne fører til Differentialrenter. En Ligevægt, som forudsætter, at alle Virksomheder i en Branche har de samme Gennemsnitsomkostninger, som incl. en normal Avance svarer til Prisen, er en virkelighedsfjern Teori. Der maa henvises til de »Branchemässige Betriebsuntersuchungen«, det tyske »Reichskuratorium für Wirtschaftlichkeit« har taget fat paa²⁰⁾. Disse Undersøgelser dannede Udgangspunktet for en Diskussion om Mulighederne for en rimelig Pris. Rigskuratoret kunde fastslaa, at i ingen Branche var hverken de totale Omkostninger eller deres enkelte Bestanddele — heller ikke en i Kraft af en Aftale mellem Producenter, Forhandlere og Forbrugere standardiseret Vares Omkostninger — tilnærmelsesvis overensstemmende. I et Tilfælde bevægede Gager sig mellem RM. 196.00 og RM. 33.60, Lønninger mellem RM. 125.00 og RM. 61.40, Materialer mellem RM. 418.10 og RM. 194.00 og Afskrivninger og Renter mellem RM. 441.00 og RM. 31.60. »Berliner Einigungsamt für Wettbewerbsstreitigkeiten«²¹⁾ meddeler, at omtrent den samme Vare blev tilbudt til RM. 17.50, RM. 60.00, RM. 80.00, RM. 150.00, RM. 180.00 og RM. 250.00. Deraf slutter Kuratoriet, at Søgen efter Prisøkonomiens Generalnævner og den rimelige Pris svarer til Middelalderens Stræben efter de vises Sten. Men just disse Forskelligheder kræver Statens Prispolitik. Disse Forskelligheder skaber Indgrebsmuligheder, som ikke blot tager Sigte paa fælles Kalkulationsforskrifter, men ogsaa paa en Udjævning af Produktionsmetoderne. Men saalænge disse Forskelligheder bestaar, hvad der fører til de intramarginale Produkters Differentialrenter, muliggør netop disse Differentialrenter en hel Række prispolitiske Foranstaltninger, som er mere vidtgaaende end en blot liberal Interventionisme. Hertil hører alle Prisdifferentieringer, f. Eks. med optimal Kapacitetsudnyttelse, med Dumping o. s. v. for Øje. Disse Renter er Fonden, hvoraf Prispolitikken i vid Udstrækning kan øse. Staten løber ganske vist saa den Risiko, at de privates Initiativ svækkes.

Enkelte Eksempler paa en rimelig Pris skal behandles.

Forestillingen om en normeret Pris er for Nutidens Generation først og fremmest knyttet til Verdenskrigens Prisreguleringer. Ogsaa Videnskabens Dom gaar i overvejende Grad ud fra Krigens Erfaringsmateriale. Mises' anti-interventionistiske Indstilling beror paa de efter hans Mening aldeles utilstrækkelige Resultater.

²⁰⁾ »RKW.-Nachrichten«, Marts 1934, S. 41.

²¹⁾ »Wirtschaftsblatt der Industrie- und Handelskammer zu Berlin«, April 1935.

Alverdens Krigslovgivning har udvist. De af ham alene anerkendte Ordenstakster svarer omtrent til de Priser, som ogsaa indenfor en statsfri Økonomi vilde danne sig. Men der findes ogsaa stik modsatte Vurderinger. F. Eks. siger Lynd²²⁾ med Hensyn til den amerikanske Lovgivning, at »we had demonstrated on a large scale that industry can be controlled and operated for other goals than the profits of individual enterprise . . .«. Den rimelige Pris' Tilknytning til en typisk Nødlovgivning har belastet hele Problemstillingen. En Krig volder ualmindelige Vanskeligheder, som ingen Økonomi fuldtud kan klare.

Problemets Præmisser er Vareknaphed som Følge af manglende nationale Produktionsmidler og frivillig (Autarki) eller ufrivillig (Blokade, Valutalovgivning) Importindskrænkning, saa at Udbudet ikke kan forhøjes og Rationering under alle Omstændigheder er fornøden. Spørgsmaalet gælder Prisens Opgave under en Vareknaphed, i Særdeleshed ogsaa Prisens Rolle som Regulator for en uundgaaelig Rationering.

En statsfri Økonomi fører til Salg af de knappe Varer til de højest bydende, men just her ligger den statsfrie Økonomis Akilleshæl. Og hvad der gælder for en laissez-faire-Økonomi, gælder ogsaa for Mises' saakaldte Ordenstakster. Cambridge-Skolen stiller som bekendt netop her Kravet om Statsindgreb²³⁾. En statslig Prisfastsættelse maa, saalænge der eksisterer ulige Indtægts- og Formueforhold, og hvor der er Tale om en forholdsvis uelastisk Efterspørgsel, gribe til Prisdifferentiering for at udligne Udbud og Efterspørgsel ved Hjælp af Prispolitik. En maksimal Prisdifferentiering kan teoretisk konstrueres. Efterspørgselskurvens

²²⁾ »The Annals of the American Academy«, Maj 1934, S. 4.

²³⁾ Böhm-Bawerk »Gesammelte Schriften« (1924) S. 479 har paa Østrijernes Vegne udtrykt det saaledes: »Wenn . . . in Irland in einem Hungerjahr die nahrhaften Brotfrüchte Korn und Weizen massenhaft exportiert wurden, um gewiss zu einem nicht geringen Teil für Luxusbedürfnisse, für feine Bäckereien, für die Bereitung von Kornbranntwein und dergleichen Verwendung zu finden, während die arme einheimische Bevölkerung, die den durch die Konkurrenz der Reichen in die Höhe getriebenen Marktpreis nicht erzwingen konnte, mit kärglicher Kartoffelnahrung darbt und massenhaft den Hungerkrankheiten erlag, so wird jeder Unbefangene auf den ersten Blick erkennen, dass hier die egoistische Tauchkonkurrenz gewiss nicht zu der gesellschaftlich fruchtbarsten, mit dem grössten reinen Nutzen für die Lebenserhaltung und Entfaltung des Volkes verbundenen Distribution der Waren Weizen und Korn geführt hat. Und doch kamen diese Güter auch hier sicherlich in die Hände derjenigen, die sie um die grösste Anzahl von 'shillings' und 'guineas' höher schätzten . . .«.

enkelte Punkter repræsenterer — hvert for sig — en effektiv Pris, saa hver Køber betaler en individuel Pris, hvis Størrelse udelukker en Konsumentrente. En saadan Prisdifferentiering vilde forudsætte Statens eller et bemyndiget Organs Monopol for vedkommende Varer og kræve en kontrolleret Fordeling til Priser, der svarer f. Eks. til de enkeltes Skatteindtægter. Men det er indlysende, at et progressivt Skattesystem navnlig i Forbindelse med Understøttelser til Mindrebemidlede opfylder det samme Formaal med mindre praktiske Vanskeligheder. Saafremt dette ikke slaar tilstrækkeligt til, er et Kortsystem fornødent. Priserne er, hvorledes de end fastsættes, i en mere eller mindre kapitalistisk Økonomi et utilstrækkeligt Redskab til at rationere Varer efter de virkelige Behovs Størrelse.

Man maa skelne mellem Prisernes Rationeringsopgave og Prisernes eventuelle Opgave: at fremkalde et større Udbud. En laissez-faire-Økonomis stigende Priser tillader Overgangen til en Produktion med stigende Omkostninger, hvad der har til Følge, at de intramarginale Bedrifter faar voksende Differentialrenter. Statens Prispolitik maa tage Hensyn til de nyopdukkende Grænsevirksomheders Grænseomkostninger. For at undgaa Prisforhøjelser og dermed umuliggøre yderligere Differentialrenter, kan Staten yde specielle Godtgørelser til Grænsebedrifterne, f. Eks. Skattelempelser, Subventioner, Laan o. s. v. Der kan ogsaa benyttes Organisationsformer, som findes indenfor det privatkapitalistiske Organisationsliv. Vi tænker paa den angelsaksiske Pool eller det tyske Interessengemeinschaft. Gevinsten i de sammensluttede Foretagender bliver efter fælles Kalkulationsforskrifter regnet ud, saa at Differentialrenterne helt eller delvis er indbefattet i Gevinsten. De enkelte Foretagenders Gevinst eller Tab bliver afbalanceret og Gevinstoverskuddet bliver efter en aftalt Maalestok, f. Eks. efter Omsætningen, fordelt mellem de enkelte Bedrifter. Ogsaa denne Organisationsform tillader Maksimalpriser, som ikke behøver at svare til Grænseomkostningerne. Herved bliver Udbudet ikke formindsket, fordi de intramarginale Bedrifters Differentialrenter udligner Grænsebedrifternes Meromkostninger.

Endvidere bestaar en Prispolitiks Opgave under Varemangel i at forhindre Konjunkturgevinster. Disse Gevinster er beslægtet med Marshalls Kvasirenter. De har deres Rod i de yderligere Differentialrenter, der er knyttet til Økonomiens Udvidelse under tiltagende Grænseomkostninger, og i selve den Prisstigning, som Udbudets Begrænsning foranlediger. En radikal Skattelovgivning,

som af Hensyn til Varernes Rationering beskærer navnlig de store Indtægters Købekraft, og den omtalte Umuliggørelse af en Opkomst af nye Differentialrenter formindsker Faren for Konjunktur- og Spekulationsgevinster. Iøvrigt er statslige Kalkulationsforskrifter, som angaar Avancen o. l., tiltrængt.

Et Blik paa de totalitære Staters Prislovgivning viser, at Verdenskrigens Økonomi endnu i vore Dage er af Betydning. Krigens Lovgivning blev overtaget, delvis ogsaa udvidet. Den tyske »Wehrwirtschaft«s Prispolitik viser det med al mulig Tydelighed. Enkelte Træk skal fremhæves og sammenlignes med Danmarks Krigsøkonomi. Wagner, Rigskommissæren for Prisdannelsen, begynder »Die Preispolitik im Vierjahresplan« med den Bemærkning, at han ikke stiller Prispolitikens teoretiske Grundlag til Diskussion. »Eine solche Diskussion mag manchen Menschen — ganz besonders den Intellektuellen — wichtig und anregend erscheinen. Einem Volk dient dieser Streit der Meinungen recht wenig. Es wird ihm sogar zur Gefahr . . . dann bleibt keine Zeit zur Entscheidung und zum Handeln«²⁴). Den tyske Prispolitik's forholdsvist heldige Resultater maa naturligvis ses paa Baggrund af en totalitær Stats Magt. Men det viser, at det ikke under alle Omstændigheder holder Stik, hvad f. Eks. Cohn i »Danmark under den store Krig« bemærker, at Maksimalpriser »fra Diocletians til vore Dage har skiftet noget i Form, men iøvrigt omtrent været lige virkningsløse, hvad enten der var Dødsstraf eller Bøder indtil 10 000 Kr. eller Fængsel«. Selvfølgelig kan en Prispolitik ikke indskrænke sig til et Straffesystem, men vigtigt er, at et Straffesystem uden Personsanseelse hensynsløst sker Fyldest, hvad der under totalitære Forhold lettes ved Hjælp af en gennemgribende officiel og uofficiel Kontrol. Den tyske Prispolitik beror principielt paa et Maksimalprissystem. Indenfor det tyske Landbrug gælder — delvis i Forbindelse med de paagældende Varers Beslaglæggelse — generelle Fastpriser, som er nuanceret efter Aarstid og Produktionens og Konsumtionens Beliggenhed. Indenfor den øvrige Økonomi gælder individuelle Maksimalpriser, den saakaldte almindelige »Preisstop« af 26. November 1936. Denne Lov angaar — i Modsætning til Tysklands Krigslovgivning, men i Lighed med den danske Bekendtgørelse af 1. Februar 1917 — alle Varer og Ydelser. En almindelig »Preisstop« findes f. Eks. ogsaa i Italien og fandtes i Frankrig (Decret af 1. Juli 1937). En almindelig »Preisstop«

²⁴) Wagner, »Die Preispolitik im Vierjahresplan« (Jena 1938) S. 3.

forhindrer med Held, at Producenter og Forhandlere gaar over til ikke-prisbundne Varer og at Konsumenternes Efterspørgsel driver Surrogatvarernes Priser i Vejret. »Die Preisstopverordnung«, siger Wagner²⁵), »ist ein preis- und sozialpolitischer Schutzwall der deutschen Volkswirtschaft. Zugleich bezeichnet sie einen wirtschaftspolitischen Standort von übergeordneter Bedeutung. Der gegen diesen Schutzwall angehende, bald stärkere, bald schwächere Druck ermöglicht ständig einen tiefen Einblick in das wirtschaftliche Kräfteverhältnis. Danach können die einzelnen Strömungen zurückgedrängt oder gefördert, hervorgerufen oder gänzlich zum Stillstand gebracht werden«. For enkelte Varer, især for udenlandske Varers Vedkommende gælder Kalkulationsforskrifter. Det er forbudt at lægge Genindkøbsprisen til Grund. Omkostningernes og Avancernes Kalkulation er fastlagt. Den almindelige Metode procentvis at forhøje Indkøbspriserne blev erstattet med »samfundsmæssigt retfærdige« Kalkulationsprincipper. I Modsetning til den danske Fortolkning af Indenrigsministeriets Bekendtgørelse af 1. Februar 1917 blev f. Eks. Avancernes Højde pr. Styk begrænset til det absolutte Beløb, som Avancerne før Preis-Stop-Forordningens Ikrafttræden har haft. Denne Prispolitik blev — foruden Skattepolitikken o. l. — understøttet af en Slags Interdependens-Princip, som Wagner²⁶) formulerer saaledes: »Es gibt Preiserhöhungen, die aus unabwendbaren Anlässen und Ursachen eintreten. Für solche Fälle muss man nach Möglichkeit entsprechende Preissenkungen auf anderen Gebieten bereithalten«. Det var i Særdeleshed Mærkevarerne, som uden større Vanskelighed kunde spille Syndebuk. Hertil kommer »Konsumafledningens« Politik. Med alle Statens til Raadighed staaende propagandistiske Midler bliver Forbruget henvist til ikke manglende Goder, f. Eks. Radioapparater, Løfter om Folkebiler, »Kraft durch Freude« o. s. v.

Den liberale Interventionisme søger mod Frikonkurrencens Pris. Men Frikonkurrencens Pris findes ikke i den virkelige Økonomi, som staar mellem Konkurrence og Monopol. Kartellernes Pris kan ikke — som det ofte siges — tilpasses efter Outsidernes Pris, fordi Outsiderne og alle Surrogatkonkurrenter i Monopolernes Skygge retter deres Priser efter Monopolprisen. De faar ligesaa godt som Kartellernes Medlemmer en Kvasi-Monopolrente. Frikonkurrencens ideale Pris maa konstrueres.

²⁵) »Preispolitik« S. 9.

²⁶) »Preispolitik« S. 14.

Frikonkurrence betyder Frihed for monopolistiske Elementer. Denne Frihed kræver et principielt Forbud mod Karteller og Mindsteprissystemer. Det er allerede fremhævet, at et rent principielt Forbud ikke er tilstrækkeligt, saafremt en vidt fremskrednen »imperfect competition« karakteriserer Markedet. Men i al Almindelighed fjerner et Forbud den monopolistiske Prispolitik, som føres af Priskarteller, der udgør Hovedparten af alle Karteller. Et Forbuds Gennemførlighed kan juridisk ikke drages i Tvivl. Et Forbud mod Karteller og Mindsteprissystemer er, naar alt kommer til alt, den enkleste og mest virksomme Form for en liberal Antimonopolpolitik. F. Eks. kunde det tyske Forbud mod Prisaftaler, især ogsaa Submissionskarteller, »Mestergrise« o. l. uden Vanskelighed og med Held realiseres.

En særskilt Behandling kræver i denne Sammenhæng den saakaldte »ruinerende Konkurrence«. Kartellerne vender sig imod en gensidig Priskamp, og et virksomt Forbud fører til en Kampsituation. Forholdet mellem en liberal Prispolitik og de saakaldte Tabspriser maa klarlægges. Frikonkurrencen sigter til de for Konsumenterne billigst mulige Priser. »Consumtion«, siger Adam Smith, »is the sole end and purpose of all production. And the interest of the producer ought to be attended to only so far as it may be necessary for promoting that of the consumer. The maxim is so perfectly self-evident that it would be absurd to attempt to prove it«. Og efter Liberalismen udskilles Grænsebedrifterne til Gavn for de ydedygtigere Foretagender. Denne Udskillellesproces gaar over »Tabspriserne«. Grænsebedrifterne ophører med at indkalkulere Afskrivninger. Prisen omfatter de variable Omkostninger, men kun de faste Omkostninger forsaavidt de angaar kontante Beløb som Obligationsrenter, Formueskatter, Leje o.l. Disse saakaldte Tabspriser er lige saa uundgaaelige som Salg af ellers uafsættelige Varer til en Pris, der ikke dækker Varernes variable Omkostninger. Det betyder, at der er en Grænseproducent, som er i Stand til netop at faa de løbende Kontantudgifter incl. Driftskapitalens gængse Forrentning. Først naar Prisen gaar under disse Beløb, tvinges Grænseproducenten til at give op. Selvfølgelig kan denne Udskillellesproces fremskyndes ved Grænsebedriftenes Ophugning. Men for det første er en saadan Ophugning ikke samfundsgavnlig, saalænge Grænsebedrifterne kan forrente deres Driftskapital. For det andet vinder Branchen intet. De kan ganske vist forhøje Priserne, men disse Forhøjelser kompenseres af den Købesum, Branchen maa betale til Grænsebedriftenes Ejere. Re-

sultatet bliver det samme, naar Staten hugger Grænsebedrifterne op og lægger Skat paa Branchen, uden at Skatten kan væltes over paa Konsumenterne. Unægtelig kræver en liberal Økonomi midlertidige Ofre netop af de ydedygtigere Virksomheder, Ofre, som kan blive endnu større, hvis en Grænsebedrift f. Eks. faar et Moratorium, en Rente- eller Gældsnedsettelse. Alt dette maa nødvendigvis være knyttet til en liberal Økonomi, hvis Dynamik forlanger Grænsebedriftenes Udskillelse og Prisernes Tilpasning til Konjunkturernes Svingninger. De hermed forbundne saakaldte Tabspriser er hverken uforenelige med en fri eller med en loyal Konkurrence, tværtimod. Der maa skelnes mellem disse defensive »Tabspriser« og aggressive Tabspriser, som intet har at gøre med Frikonkurrence, men som i Modsætning hertil er Vaaben i en monopolistisk Konkurrence. Disse Tabspriser har et helt andet Formaal. De vil slaa Konkurrenterne ned for at oprette eller udvide et Mono- eller Oligopol. De aggressive Tabspriser sorterer stedse under en Stats liberale Antimonopolpolitik og betyder en ruinerende Konkurrence. De ruinerer Konkurrencen, de defensive opretholder Konkurrencen.

For at forhindre aggressive Tabspriser, men ogsaa om fornødent at indskrænke defensive Tabspriser, har Statens Prispolitik forskellige Muligheder. Staten kan danne et Priskartel eller tillade, at det dannes. Men det er hensigtsmæssigt ved Tvang at inddrage alle Branchens Medlemmer. Iøvrigt gælder det uden Undtagelse, at samfundsgavnlig Karteller er meningsløse, saalænge de ikke dannes som Tvangskarteller. I denne Retning virker den norske Trustkontrol. Men der findes ogsaa andre mere elastiske Midler. I Særdeleshed kan der peges paa Kalkulationskarteller, som er ved at vække større Opmærksomhed²⁷⁾. Forskellen mellem et Priskartel og et Kalkulationskartel ligger deri, at et Priskartel indeholder en forpligtende Aftale om en Mindstepris' Overholdelse, mens Kalkulationskarteller ikke nødvendigvis maa indeholde en Bestemmelse om selve Prisen, men blot om Prisens Kalkulation og, saafremt der bliver fastsat en Mindstepris, er det tilladt at underskride denne Pris, forudsat at Prisens Underskridelse kan bevises at være forenelig med Kalkulationsforskrifterne. Statens Politik maa tage Hensyn til Markedets Tendenser for at forhindre, at et Kalkulationskartel bliver til et Priskartel. Raader der

²⁷⁾ Jfr. ogsaa den amerikanske Økonomis saakaldte »Uniform Cost Accounting«.

Tendenser til en oligopolistisk Vaabenstilstand og bestemmer et Kalkulationskartel, at alle faste og variable Omkostninger skal indkalkuleres, faar vi sandsynligvis et Priskartel, hvis Pris retter sig efter den daarligst og dyrest arbejdende Bedrift. Et Kalkulationskartel, som tager sig Frikonkurrencens Fremgangsmaade til Forbillede og blot søger at forhindre aggressive Tabspriser, bestemmer f. Eks., at faste Omkostninger ikke maa indkalkuleres. En saadan Bestemmelse er f. Eks. hensigtsmæssig under en økonomisk Krise. Prisen bestemmes saa efter Grænsebedriftenes Omkostninger, men det er muligt, at de intramarginale Bedrifter sælger billigere, saafremt de kan bevise, at deres variable Omkostninger er mindre. Hermed har vi en reguleret Frikonkurrence ved Udelukkelse af ruinerende Tabspriser, som er en skjult Monopolmanøvre. Mellem et saadant Kalkulationskartel og et Kvæspriskartel, der er maskeret som et Kalkulationskartel, ligger et stort Spillerum, som Staten kan udnytte til en meget nuanceret Prispolitik. Det kan bestemmes, om og eventuelt i hvilket Omfang Afskrivninger skal finde Sted, om Renter paa Bedriftens Egenkapital eller en Avance behøver at indkalkuleres, ligesom Avancernes Størrelse kan bestemmes. Vil Staten hindre, at Priserne forhøjes ved en Tilbagegang i Efterspørgslen, kan det ogsaa bestemmes, at Kalkulationen altid maa gaa ud fra en optimal Kapacitetsudnyttelse. Saaledes udgør f. Eks. Kalkulationskartellet indenfor Tysklands grafiske Erhverv et godt Mønster paa et moderne Tvangskalkulationskartel²⁸⁾, idet Medlemmerne maa kalkulere som om de havde en optimal Kapacitetsudnyttelse af 83,4 pCt. Bogføring kan skematiseres o. s. v. En Skemapris, som kan underskrives, kan rettes efter en marginal Bedrift, en Gennemsnitsbedrift eller den bedste Bedrift. Det er indlysende, at Prispolitiken paa denne Maade kan opnaa, at alle Branchens Medlemmer eller en Del deraf sælger til — ikke aggressive — Tabspriser, at Grænsebedrifter før eller senere udskilles, at ydedygtige Virksomheders Kapacitet udnyttes mere eller mindre, at deres Udvikling fremmes eller standses, samt at Priserne tilpasses Krise- eller Konjunkturpolitikens Fornødenheder.

Frikonkurrencen forudsætter Kontrahenternes Anonymitet, en optimal Oversigt over Varerne og deres Priser, lige Transportomkostninger, Varekøbernes »encyclopediske Varekundskab«²⁹⁾, deres

²⁸⁾ »Neue Ordnung für das graphische Gewerbe«, Berlin 1936.

²⁹⁾ Marx, »Kapitalen« I,1, Fodn. 5.

rationelle Adfærd o. s. v. En liberal Prispolitik's Opgave bestaar i at skabe Forhold, som kommer det liberale Ideal nær. Enkelte Foranstaltninger skal kort fremhæves. Kvantitative og kvalitative Standardiseringer af Varerne imødekommer Kravet om Markedets Overskuelighed og Kontrol med Varerne. Tvang til at forsyne alle Varer med Priser, ikke mindst i Butiksvinduerne, fremmer Konkurrencen og Oversigten. Noget tilsvarende gælder for al økonomisk Efterretningstjeneste. De amerikanske »open-price-associations« fyldestgør paa en tilfredsstillende Maade det samme Formaal; de staar heller ikke efter Supreme Courts Afgørelser i Modstrid med Antitrustlovgivningen. Varebørser og Vareauktioner maa organiseres; de er i Forbindelse med Institutioner som Terminsforretning (Hedging), Lagerbevis (Warrant) o. l. ideale Eksempler paa en organiseret Konkurrence-Prisdannelse³⁰⁾. I samme Retning virker Udstillinger, Messer, Købestævner, den internationale Tekstilhandels Indkøbscentraler, f. Eks. i Chemnitz, hvorved Markedernes Elasticitet forøges. Jernbanernes Tarifpolitik kommer i Betragtning, for at udjævne Beliggenhedsmonopoler. Alle Forsøg paa at udvide Markedet ved at uniformere Varer maa understøttes, og alle Bestræbelser for at differentiere Varerne maa vanskeliggøres. »Imitatoren« stræber efter Frikonkurrencen, »Initiatoren« efter Monopolet. Liberalismens Opgave ligger her i en Indskrænkning i Reklamens Virkefelt. Reklamens liberale Betydning bestaar i, at den udvider Oversigten over Markedet, men dens konkurrencefjendtlige Virkning i, at den erstatter den anonyme Kvalitetskonkurrence med det individuelle Suggestionsmonopol. Mærkevarerne forener ved deres Tilknytning til Mindsteprissystemer og Suggestionsreklamen alle en »imperfect competition« Egenskaber. En liberal Prispolitik forudsætter ikke blot en gennemgribende Lovgivning mod illoyal Konkurrence, som umuliggør alt, hvad der kan vildlede Publikum, men maa ogsaa sætte en Stopper for, at Producenternes Reklame opdeler en Vares Marked i partielle Markeder. Producenternes fra et liberalt Standpunkt tilladelige Reklame ligger næppe i Retning af den undertiden foreslaaede Fællesreklame, fordi en Branches Fællesreklame bestyrker Karteltilbøjeligheder. Producenterne kan — for saa godt som muligt at forhindre Konsumenternes monopolistiske Udbyt-

³⁰⁾ Jfr. E. Liefmann-Keil, »Organisierte Konkurrenz-Preisbildung«, Leipzig 1936, som monografisk behandler Uld- og Bomuldsmarkedet. Jfr. endvidere »Organized Commodity Markets« i »The Annals of the American Academy«, Maj 1931.

ning — henvises til Udstillinger, Messer o. l. eller til statsligt eller af andre neutrale Organisationer anerkendte og kontrollerede generelle Mærker, som garanterer en vis Kvalitet, f. Eks. Farveægt-hed o. l. Endvidere er det en liberal Politiks Opgave at skabe den af den liberale Teori hos den endelige Konsument forudsatte, men i Virkeligheden ikke tilstedeværende Varekundskab. Ellers mangler den nødvendige Vaabenlighed. Her er en neutral Oplysning om Varernes Beskaffenhed og Værdi tiltrængt. Saafremt ikke statslige Organisationer som Staternes Bureau of Standards, Danmarks Husholdningsraad o. l. staar til Raadighed, kommer en Understøttelse af private, efter amerikansk Mønster dannede Konsumentorganisationer i Betragtning.

En Fastsættelse af Maksimalpriser kan i hvert Fald overfor Monopoler og monopolagtige Organisationer ikke undgaas. Denne Prisfastsættelses Vanskeligheder er ofte blevet fremhævet, men principielt maa det siges, at de frie Kræfters Spil ikke her erstattes af Skrivebordsindgreb, men Monopolernes vilkaarlige Prisfastsættelse af Statens politiske Forgodtbefindende. Prisfastsættelsen maa bygge paa de nuværende Omkostninger. Joint-supply-Problemet kan teoretisk ikke løses tilfredsstillende. Knuden maa hugges over baade af en privat og en statslig Økonomi. Afskrivninger og Reservedannelser maa tage Hensyn til Konjunkturerne og det tekniske Fremskridt o. s. v. Men en Konstatation af de nuværende Omkostninger er ikke nok. Den rimelige Pris sigter til den liberale Dynamik; den vil opnaa, at Virksomheder bærer sig ad, som om Frikonkurrencen bestaar. Den liberale Pris maa tvinge Bedrifterne til at rationalisere eller at ophøre. Omkostningerne skal tilpasses den liberale Pris og ikke blot omvendt. Prispolitikken kan hverken bygge paa Markedsprisen, fordi den virkelige Pris er smittet af den monopolistiske Konkurrence, eller paa de nuværende Omkostninger, fordi dette kan resultere i et almindeligt Priskartel. I denne Prispolitikens dynamiske Opgave ligger de virkelige Vanskeligheder. Prispolitikken maa trods den store Forskel paa Bedrifternes Omkostninger tage et repræsentativt Foretagende til Forbillede.

Vanskelighederne er ikke uovervindelige. Man staar overfor de samme Opgaver, naar det gælder at vælge mellem forskellige Tilbud til Stat og Kommune. Et godt Eksempel danner den Overenskomst, der 1926 blev sluttet mellem Deutsche Reichsbahn og »Deutsche Wagenbau-Vereinigung«. Kartellernes Land har ogsaa delvis skaffet Midler til deres Uskadeliggørelse. Kartellet og

Reichsbahn³¹⁾ har skabt et fælles Udvalg, hvis Opgave er hvert Aar nøjagtigt at kontrollere de enkelte Fabrikkers Omkostninger og udregne Omkostningernes Gennemsnit. Reichsbahn og Kartellernes Medlemmer bliver kun underrettet om Gennemsnitsomkostningerne, som er afgørende for det følgende Aars Pris. For at undgaa de med en 'Takstpris' Fastsættelse forbundne Vanskeligheder, bliver der taget Hensyn til alle variable Omkostninger, men kun delvis til de faste Omkostninger. Disse bliver ikke indbefattet i Kalkulationen, for saa vidt de angaar joint costs og de enkelte Foretagenders finansielle Opbygning. Renter paa den i Foretagendet anbragte Kapital beregnes ikke. For Skatter gælder specielle Bestemmelser. Afskrivningerne er skematiseret. Det er værd at bemærke, at de faste Omkostningers Indkalkulation under den sidste Krise blev indskrænket endnu mere. Hele Overenskomsten stræber efter en »som-om Frikonkurrence«, hvad der understreges ved, at der ikke mere bliver taget Hensyn til Virksomheder, hvis Omkostninger flere Gange overstiger Gennemsnitsomkostningerne med 5 pCt. Overenskomstens Resultat er, at alle Foretagender er nødt til at faa deres Omkostninger sænket under Gennemsnitsomkostningerne. De heldige Rationaliseringer bevirker yderligere nedtrykte Gennemsnitsomkostninger. I Virkeligheden dalede Priserne ogsaa Aar for Aar.

En generel Regulering findes i »Verordnung über die Preisermittlung auf Grund der Selbstkosten bei Leistungen für öffentliche Auftraggeber« af 15. November 1938³²⁾. Forordningen angaar alle Tilbud til statslige eller kommunale Myndigheder, saafremt der ikke findes en Markedspris. Med Markedsprisen forstås den ideale Frikonkurrences Pris, der dannes uden at de enkelte Virksomheder er i Stand til at øve Indflydelse paa dens Størrelse. Findes ikke en saadan Markedspris, hvad der er Reglen, saa bestemmes Prisen efter de tilbydende Foretagenders Gennemsnitsomkostninger. Dette Princip tillader, at de enkelte Foretagender alt efter deres organisatoriske og tekniske Ydedygtighed og, da der ikke tages Hensyn til Renter, ogsaa i Forhold til deres Gældsbyrder faar højere eller mindre Nettoindtægter; ja, det er muligt, at enkelte lider Tab. Princippet fremkalder derfor alle Foretagenders Interesse i at sænke Omkostninger under den af Staten eller Kommunen anerkendte Gennemsnitspris. Hvert Foretagendes Tilbud

³¹⁾ Reichsbahn har et Efterspørgselsmonopol, hvad utvivlsomt lettede Overenskomstens Afslutning.

³²⁾ Reichsgesetzblatt 1938, I, Nr. 194.

maa bero paa en Kalkulation, hvis enkelte Poster, som f. Eks. Materialer, Lønninger, joint costs og Avance er detailleret bestemt i Forordningen. Kalkulationen maa vedlægges hvert Tilbud. Her skal blot Avancens Kalkulation fremhæves. Avancen maa ikke overskride de langfristede Statsobligationers effektive Rente. Der maa lægges den for en rationel Virksomhed nødvendige Anlægs- og Driftskapital til Grund, saa der ikke maa tages Hensyn til Beboelseshuse, Landbrugsejendomme, nedlagte Bedrifter, Interesser i andre Virksomheder, Værdipapirer o. s. v., medmindre der er Tale om Driftskapitalens kortfristede Anbringelse. Den investerede Kapital kommer kun i Betragtning, for saa vidt den ikke er afskrevet. Den saaledes kalkulerede Avance maa, hvad der skal understreges, dække den egne og den fremmede Kapitals Forrentning og Driftsherrens Risiko.

Den Slags Eksempler viser, at den almindelige Pessimisme overfor Mulighederne af at regulere Priserne er stærkt overdreven.

En ikke-liberalt begrænset Prispolitik kan arbejde med de bekendte Midler som Diskonto-, Rente-, Told-, Skattepolitik, Inflation og Deflation, Valutalovgivning, Subventioner o. s. v. Disse Foranstaltninger skal ikke behandles her. En anden Vej fører over Tvangskarteller og Tvangstruster. Tvangskarteller arbejder efter de private Kartellers bekendte Fremgangsmaade; de fastsætter Prisen, indskrænker Udbudet og Kvaliteterne, opdeler Markedet o. s. v. En udførlig Fremstilling af de internationale Retsforhold og Tvangskartellernes Praksis findes bl. a. i de forskellige norske Trustkomiteers »Innstilling om forandring af trustloven« (Oslo 1934 og 1936). »Socialtruster«, som Rathenau engang kaldte de amerikanske Trusters Modsætning, vækker derimod en særlig Interesse. De blev allerede omtalt i Forbindelse med Vareknaphed som Følge af Krig o. s. v., men deres Betydning strækker sig videre og omfatter alle social- og produktionspolitiske Maal; i Særdeleshed tjener de ogsaa en Konjunkturpolitik, som tilsigter en optimal Kapacitetsudnyttelse, Udenrigshandelens Fremme og indenfor nationale Rammer en Udjævning af Beliggenhedsmonopoler o. l.

Der maa skelnes mellem Bedrifter med dalende og Bedrifter med stigende Omkostninger. Fig. 1 viser et Foretagende med dalende Omkostninger:

Paa Abscissaksen afsættes Varemængderne, paa Ordinaten Priserne. EE' angiver en Efterspørgselskurve, $GO GO'$ Gennemsnitsomkostningernes Kurve. Trappekurven MO betegner de marginale

Omkostninger. Produktionen af Mængde 1 koster 10, af Mængde 2 koster 9, af Mængde 3 koster 8 o. s. v. De første 3 Kvantiteters Gennemsnitsomkostninger beløber sig derfor til 9. Monopolprisen er 11 (P_1), som svarer til en Produktionsmængde 3 (M_1). Monopolrenten beløber til 6 ($P_1P_1OM_1$ minus de marginale Omkostninger). Den til Frikonkurrencen svarende, d. v. s. den »liberale« Pris

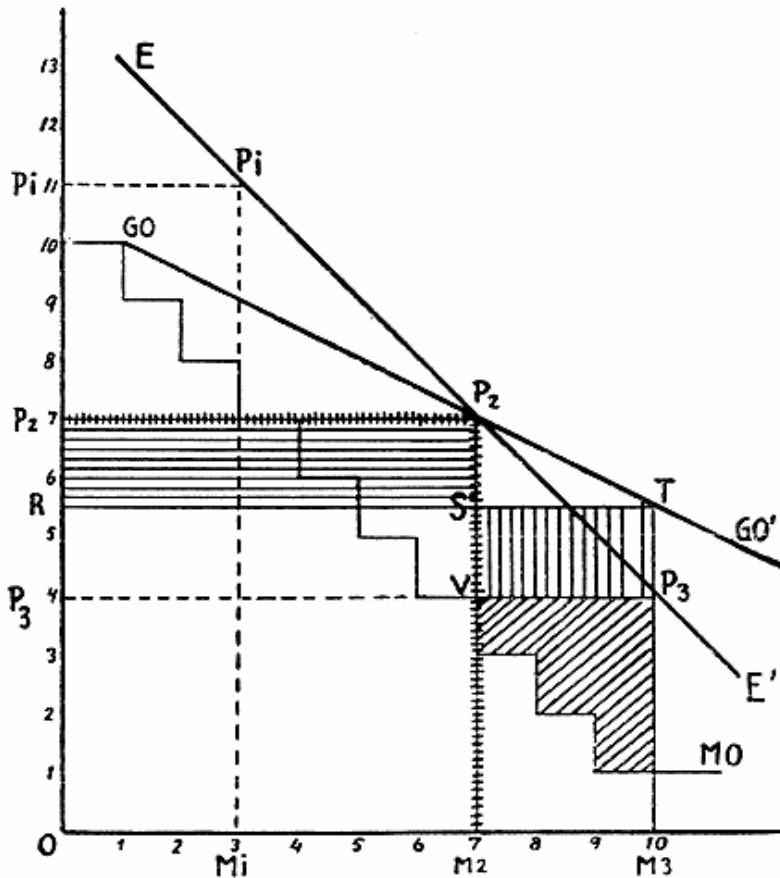

Fig. 1.

er 7 (P_2), som er bestemt af Skæringspunktet mellem Gennemsnitsomkostnings- og Efterspørgselskurve. Den tilsvarende Mængde er 7 (M_2). Nødvendigvis er Renten lig Nul. Ogsaa Grænseomkostningernes Trappekurve viser det. Arealet, der ligger over Prislinien P_2-P_2 , og angiver at Omkostningerne er højere end Prisen, og Arealet, der ligger under Prislinien P_2-P_2 er lige store (6). Tab og Gevinst bliver saaledes udjævnet.

Forudsætter man, at Foretagendet har en Kapacitet af 10 Mængder, og at Prispolitikken stræber efter en fuld Kapacitetsudnyttelse, er en Prisdifferentiering tiltrængt. Det samme gælder for andre politiske Formaal. Der kan ikke findes en ensartet Pris,

som baade dækker Produktionsomkostningerne og tillader fuld Kapacitetsudnyttelse. Ved fuld Kapacitetsudnyttelse (Mængde 10) ligger Prisen P_3 under Gennemsnitsomkostningerne T . Der maa fastsættes i det mindste 2 Priser, her P_2 (med Mængden M_2) og P_3 (med Mængden $M_2—M_3$). Ved at fastsætte Prisen P_3 til Gavn for de Købere, hvis Efterspørgselspris ligger under Prisen P_2 , kan yderligere Varemængden $M_2—M_3$ sælges. Skønt Prisen P_3 ligger

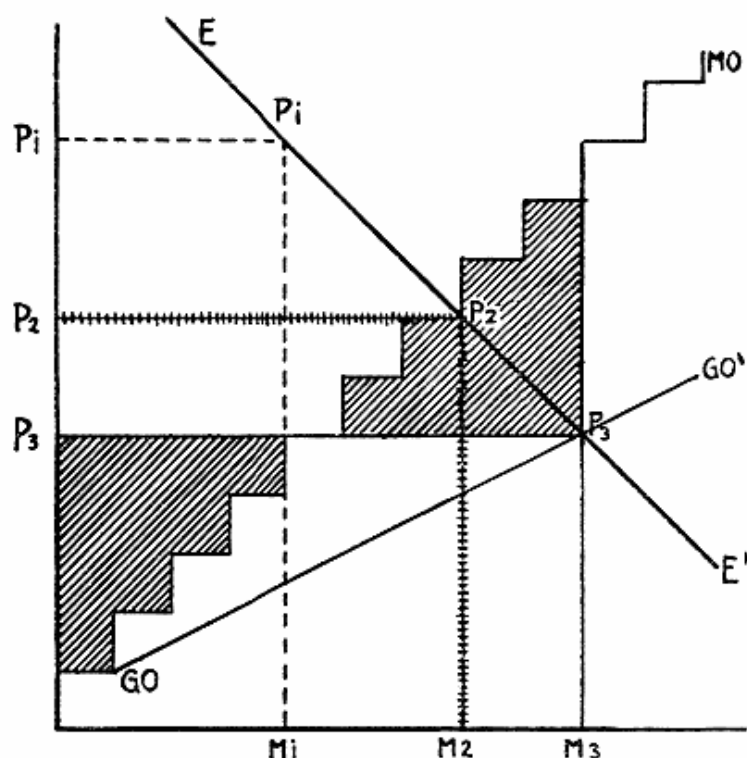

Fig. 2.

under Gennemsnitsomkostningerne, sker der ingen Skade, tværtimod. Samtidig daler nemlig Gennemsnitsomkostningerne for Mængden $0—M_2$ fra P_2M_2 til SM_2 . Ved at sælge Mængde $M_2—M_3$ under Gennemsnitsomkostningerne, opstaar der et Tab $STVP_3$, men dette Tab er mindre end Profitten P_2P_3RS . Monopolrenten beløber sig til 6, hvad der ogsaa ses af de marginale Omkostninger (det skraat skraverede Areal, som udgør Difference mellem $VP_2M_2M_3$ og de marginale Omkostninger). Ved Hjælp af Prisdifferentieringen opnaas derfor optimal Kapacitetsudnyttelse, mindre købedygtige Lags Behovstilfredsstillelse og Gennemsnitsomkostningernes Nedsættelse, saaledes at Trusten i det valgte Eksempel trods et delvis Salg under Gennemsnitsomkostningerne faar samme Monopolrente som i Tilfælde af en Cournotsk Monopolprisfast-

sættelse (Pris = P_1). Statstrusterne (public utilities) kan benytte denne Monopolrente til at nedsætte Prisen P_2 , saa de Kunder, som betaler en højere Pris, intet Tab lider som Følge af det yderligere Salg af Varer under Gennemsnitsomkostningerne, men nyder Gavn heraf. Men Renten kan selvfølgelig ogsaa benyttes til den økonomiske Politiks andre Formaal.

Fig. 2 fremstiller en Virksomhed med stigende Omkostninger:

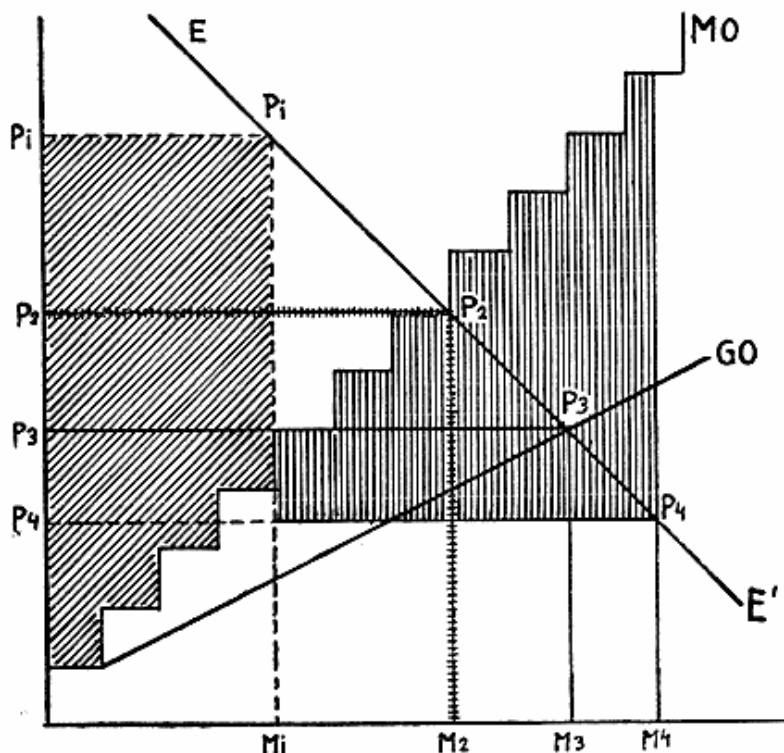

Fig. 3.

EE' er Efterspørgselskurven, GO GO' Gennemsnitsomkostningernes Kurve. Den opadstigende Trappekurve MO angiver de marginale Omkostninger. Monopolprisen P_1 sætter sig det maksimale Udbytte som Maal. Den liberale Pris P_2 (Skæringspunktet mellem Efterspørgselskurven og de marginale Omkostningers Trappekurve) dækker Grænseomkostningerne. De til Prisen P_1 eller P_2 knyttede Renter kan uden Vanskelighed aflæses. Socialtrustens Pris P_3 rettes efter Gennemsnitsomkostningerne. Prisen bestemmes af Skæringspunktet mellem Efterspørgselskurven og Gennemsnitsomkostningernes Kurve. Det betyder, at Socialtrusterne giver Afkald paa de ved stigende Omkostninger opstaaende Differentialrenter. Differentialrenterne bliver til Gavn for Konsumenterne. De skraverede Arealer paa Figuren viser det. Det skraverede

rede Areal, som ligger under $P_3—P_3$, er lige saa stort som det skraverede Areal over $P_3—P_3$. Differensen mellem de ved Produktionsudvidelsen fra M_2 til M_3 opstaaende stigende Omkostninger og den i Følge den yderligere Efterspørgsels mindre Købeevne nedsatte Pris P_3 dækkes af de resterende Differentialrenter.

Ved Hjælp af Prisdifferentiering kan Kapaciteten udnyttes endnu mere. En Del af Konsumenterne betaler den liberale Pris eller mere, en Del mindre end den liberale Pris.

Fig. 3 viser en Bedrift med stigende Omkostninger og Prisdifferentiering.

Kurverne svarer til Kurverne paa Fig. 2. Man har da for det første den Cournotske Monopolpris P_1 ; de hertil svarende Differentialrenter er skraat skraverede. Ved delvis at give Afkald paa disse Differentialrenter kan Prisen nedsættes f. Eks. til P_4 , som svarer til en Produktionsmængde M_4 . Prisen ligger under Gennemsnitsomkostningerne. Det lodret skraverede Fladerum viser de marginale Omkostninger, som ligger over Prisen P_4 , men denne Flade er mindre end Differentialrenternes Flade. I et idealt Tilfælde kan de ved en eller flere Forskelspriser opstaaende Differentialrenter nøjagtigt udjævnes med de over Prisen liggende Omkostninger. Prisen P_4 svarende til Mængden M_4 kan saaledes optimalt nærmes til Statens social- eller produktionspolitiske Formaal.

Er der Tale om flere Bedrifter, maa der dannes en Tvangstrust, saa de bedste Bedrifters Differentialrenter kan staa til Grænsebedrifternes Raadighed. Tvangstrusten forudsætter ikke, at de enkelte Virksomheder opgiver deres juridiske Selvstændighed. Trusten kan organiseres som Pool. Der opgøres blot en fælles Balance, hvori de enkelte Foretagenders Tab og Gevinst udlignes.